

Recenze / Reviews

Etnické skupiny, hranice a identity

Ethnic groups, boundaries and identities

ELIŠKA VLČKOVÁ

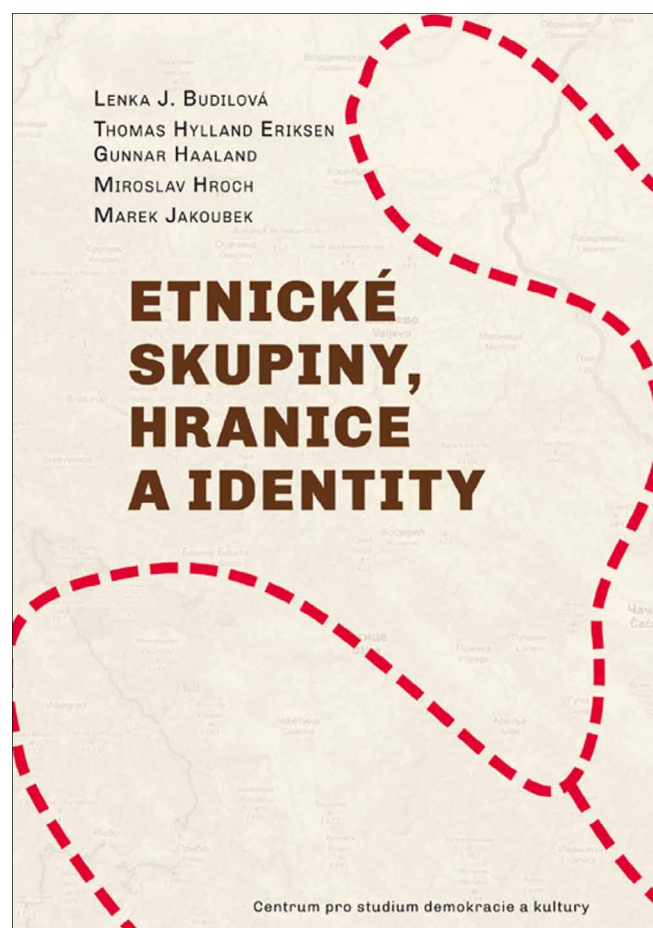
Ústav Etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Publikace Fredrika Bartha s názvem *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* vydaná v roce 1969 se stala jednou z nejdiskutovanějších publikací na poli studia etnicity. Její vydání zásadně ovlivnilo směr, kterým se antropologie při zkoumání etnických skupin vydala. Nejen že dala vzniknout novému antropologickému diskurzu, její význam se otiskl i do dalších oborů a o úspěchu této publikace také hovoří množství citací a překladů. Není tedy s podivem, že i dnes se setkáme s reakcemi na tuto práci a jednou z nich je publikace *Etnické skupiny, hranice a identity* autorů Lenky J. Budilové, Thomase Hyllanda Eriksena, Gunnara Haalanda, Miroslava Hrocha a Marka Jakoubka. Tato poměrně útlá publikace přináší čtenáři pohled na do češtiny dosud nepřeloženou publikaci *Ethnic Groups and Boundaries*¹, a velmi komplexně se věnuje studiu etnicity jak v českých podmínkách, tak v zahraničí.

Publikace je rozdělena do pěti kapitol. V první z nich představuje Marek Jakoubek studium etnicity v obecnější rovině. Zaměřuje se na české prostředí a na proměnu studia etnicity před a po roce 1989. Politický vliv na etnologii, která pod sebe studium etnicity tehdy zahrnovala byl značný a teoretický rámec se řídil převážně sovětskými autory. Ačkoli by se mohlo zdát, že nástup sociokulturní antropologie po roce 1989 mohl přinést nové myšlenky, příliš se toho nezměnilo a Jakoubek tak popisuje jakési míjení se českých vědců se západními vlivy. „[...] u nás dochází k setrvalému zaměňování diskurzu o etnicitě za diskurz o národech a nacionalismu, přičemž tato záměna (už) prakticky nikoho nepřekvapuje, natož aby kohokolí znepokojovala. Tuzemské texty, ba i slovníková hesla, nesoucí v názvu termín „etnicita“ tak mnohdy nejsou vůbec o etnicitě, ale o národech a nacionalismu [...], takže se z nich čtenář [...]

1 Kromě předmluvy – viz Jakoubek, Marek (ed.). *Teorie etnicity: čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 209-240.

o etnicitě prakticky nic nedozví. [...] Obecný (třebaže chybný) konsenzus, že etnicita, to jsou vlastně národy a nacionalismus, je u nás, ke škodě etnicity i nás samotných, již dlouho pevně a neotřesitelně etablovaný.“ (s. 16) První kapitola také reflektuje odkaz Fredrika Bartha a jeho přelomové publikace v českém studiu etnicity, opět ale ukazuje, jak nepochopená a nevyužitá tato publikace zůstala na poli českého bádání. Její

Přebal knihy: JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, Lenka, Thomas Hylland ERIKSEN, Gunnar HÅLAND, Miroslav HROCH a Marek JAKOUBEK. *Etnické skupiny, hranice a identity*. 2. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2021. 156 s. Etnologická řada. ISBN 9788073255275.

odkaz tak spatřujeme pouze v tom, odcitovat nejznámější publikaci, hlubší smysl této práce ale zůstává skrytý.

Druhá kapitola se Barthově publikaci věnuje velmi podrobně. Její autoři Thomas Hylland Eriksen a Marek Jakoubek rozpracovávají základní tezi této přelomové práce. Věnují se také jednotlivým kapitolám a jejich autorům, rozkrývají širší kontext jednotlivých témat a ukazují, v čem jsou příspěvky tolik přínosné. Nabízejí tak poutavý pohled na tuto publikaci s množstvím odkazů a dobových kontextů, které by si běžný čtenář při čtení *Ethnic Groups and Boundaries* obtížně uvědomoval. Zajímavá součást druhé kapitoly je i kritika této práce. Autoři odkazují na témata, kterým se publikace nevěnuje, ovšem ihned vzápětí opět doplňují dobový kontext a vysvětlují, proč tomu tak je. Některá témata, která dnes považujeme za nedílnou součást studia etnicity, před více jak padesáti lety nebyla tak aktuální a autoři tedy nepovažovali za nutné je do práce zařadit. Této role se tak ujímají autoři této kapitoly a doplňují svůj text o odkazy na studie, které se právě těmito zmíněnými tématy zabývají. „*Etnický konflikt se v Ethnic Groups and Boundaries téměř nevyskytuje. (...) Relativní absenci etnických konfliktů v Ethnic Groups and Boundaries nemá smysl přičítat na vrub autorům, mnohem spíše slouží jako připomínka rychlých změn na poli konfliktních situací postkoloniálního světa a následně světa po skončení studené války. Teoretické poznatky z Ethnic Groups and Boundaries nejsou ovšem pro studie o násilí a etnických konfliktech o nic méně relevantní než pro mnohem klidnější podmínky, jimiž se autoři knihy zabývají.*“ (s. 44).

Obsahem třetí kapitoly je zajímavý rozhovor s profesorem Gunnarem Haalandem, který vedli Lenka J. Budilová a Marek Jakoubek. Profesor Haaland se zde ohlíží za více než padesáti lety od vydání *Ethnic Groups and Boundaries* a hodnotí přínos této publikace a vývoj studia etnicity po jejím vydání. Vysvětluje také, proč se jako autoři zaměřili právě na etnicitu a jak vůbec koncept této publikace vznikl. Gunnar Haaland hovoří o tom, že výzkumy, které se v publikaci objevují, nebyly primárně mířeny na výzkum etnicity. Jednalo se o samostatné výzkumy, které proběhly v rozličných etnografických oblastech a jejich etnické zaměření vyplynulo až z výsledků. Publikace *Ethnic Groups and Boundaries* tak vznikla až na základě konference konané v Bergenu, kam Fredrik Barth pozval skandinávské antropology, kteří k tématu etnicity mohli nějak přispět. „*Všechny terénní výzkumy (kromě mého vlastního) vznikly jako individuálně formulované a financované projekty, a pokud si pamatuji, nebyl žádný z nich tematicky zaměřen na „eticitu“. Jinými slovy, k teoretizování o etnických procesech nás povzbudily výsledky našich terénních výzkumů, nikoli jakýsi společný projekt zaměřený na „etnické skupiny a hranice.“*“ (s. 67).

Čtvrtá kapitola předního českého historika Miroslava Hrocha s názvem „Termíny 'etnická skupina' a 'eticita' – co znamenají pro historika?“ je interdisciplinárním vhledem do problematiky etnicity. Poukazuje především na to, že dvě odlišné disciplíny mohou používat stejné pojmy, ale jejich význam často chápou odlišně. Snaží se tedy vymezit, jak pojmy, jako je etnicita nebo etnická skupina chápe historie. Hovoří

také o zásadní a časté záměně pojmů etnická skupina a národ. „*I když to dnes zní školometsky. Vyšel jsem z hypotézy, že zde jde o dvě vývojová stádia procesu utváření národa, jako dva ideální typy, z nichž první mohl být označen jako etnická pospolitost a druhý jako moderní národ. Při tom platí, že každý evropský národ vyrůstal z etnické skupiny či pospolitosti, ale ne každá etnická skupina středověku přerostla v moderní národ.*“ (s. 107-108) Jeho pojetí těchto pojmů jakožto historika se jeví více praktické než pohled antropologický. Vysvětluje, jak pojem chápe a zasazuje ho do konkrétních historických událostí, na jejichž příkladu ukazuje, zda tento koncept funguje či ne. „*Setkal jsem se u českého odborného publika s velkou nevolí, když jsem označil česky hovořící obyvatelstvo českých zemí v 18. století, tedy před počátkem národního hnutí, za etnickou pospolitost. Vždyť přece zde již působila skupina vzdělanců, která uvažovala o české situaci v kategorii národa, byť „probouzejícího se“. Takové označení je neobvyklé a může být vnímáno i jako pejorativní, ale těžko lze proti němu věcně něco namítnat.*“ (s. 110).

Asi nejznámější a nejcitovanější část publikace *Ethnic Groups and Boundaries* je předmluva Fredrika Bartha. Ten se zde zabývá několika hlavními tezemi, na něž pak navazují jednotlivé příspěvky. Tato předmluva vychází podle všeho ze zvacího dopisu, který v překladu nabízí poslední kapitola knihy „Etnické skupiny, hranice a identity“. Tato kapitola se věnuje především rozdílu mezi zvacím dopisem a předmlouvou a poukazuje tak na to, jak se přístup Fredrika Bartha k tomuto tématu pod vlivem symposia proměnil. Sleduje například změny v terminologii, která je pro toto paradigma zásadní. Ve zvacím dopise používá Barth pojem etnická jednotka, v předmluvě již ale hovoří o etnické skupině. Tato poslední kapitola se zabývá mnoha dalšími rozdíly, které zvací dopis a předmluva obsahují a ukazuje tak, že symposium a diskuse s ním spojené vedly v některých případech k zásadnímu reformulování konceptů. „*Nakolik můžeme soudit z rozdílu mezi zvacím dopisem a „Předmlouvou“, změny mezi oběma verzemi rozhodně nebyly jen kosmetické, v některých případech šlo o reformulace poměrně zásadního charakteru.*“ (s. 129)

Publikace s názvem *Etnické skupiny, hranice a identity* představuje velmi podrobný vhled do tématu etnicity a etnických skupin a přináší hned několik rovin, skrze něž lze na problematiku nahlížet. První a druhá kapitola pomohou čtenáři především zorientovat se na poli studia etnicity a pochopit jak velký a zásadní vliv měla publikace Fredrika Bartha na tento diskurs. Vše je přehledně zasazeno do dobového kontextu a čtenář tak získá dostatečný přehled na to, aby se mohl pustit do třetí kapitoly. Rozhovor s profesorem Gunnarem Haalandem je zajímavým pohledem na problematiku očima někoho, kdo se na přelomové publikaci přímo podílel. Otázky, na které profesor Haaland odpovídá, jistě napadaly čtenáře již při čtení prvních dvou kapitol, proto je rozhovor nesporně zajímavým doplněním celého tématu. Z mého pohledu nejzajímavější kapitolou je příspěvek Miroslava Hrocha, který alespoň částečně opouští teoretizování o etnicitě a snaží se tento pojem aplikovat mimo antropologický rámec. Podrobně popisuje své vlastní chápání etnicity očima histori-

ka a ukazuje tak, že se nejedná pouze o antropologické téma, ale jeho rozsah je podstatně větší. Publikace je velmi dobře strukturovaná. Na konci každé kapitoly nalezneme nepřehrné množství literatury, která nás odkazuje k mnoha dalším autorům. Kapitoly jsou logicky seřazené, čtenář se neztratí, a naopak je zkušeně veden skrze tuto problematiku. Ačkoli je publikace přehledným pohledem do studia etnicity, je určena spíše erudovanějším čtenářům. Důkazem tomu je poslední kapitola, která se podrobně věnuje drobným nuancím ve zvačím dopise Fredrika Bartha a opouští tak obecnější pohled na věc. Ačkoli je etnicita a vše s ní spojeno nelehkou disciplínou, publikace *Etnické skupiny, hranice a identity* přináší přehledný a zajímavý pohled, díky kterému je celý koncept o něco jasnější.

The WEIRDest People in the World

TOMÁŠ PIŠŮTH

Katedra archeologie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 811 02 Bratislava 1

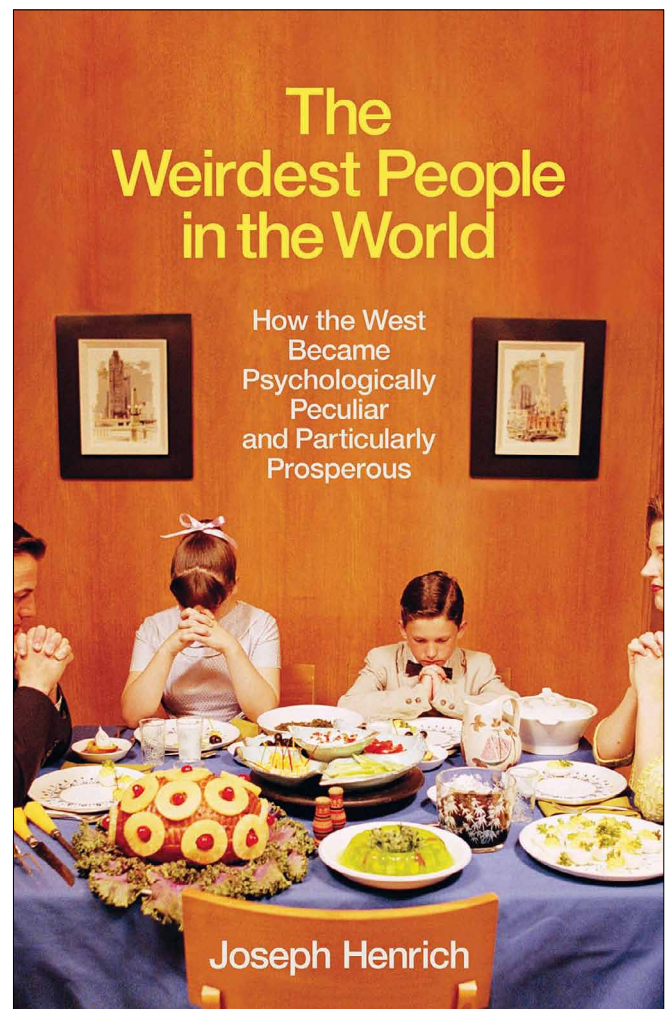
V rámci evolučnej antropológie je Joseph Henrich dobre známe meno. Tento americký bádateľ, patriaci medzi najvýraznejších súčasných predstaviteľov kultúrnej evolúcie a teórie dvojitej dedičnosti, sa v priebehu ca. posledných dvoch desaťročí zapísal do povedomia viacerými prácami venovanými ľudskej kooperácii či kultúre.

Názov recenzovanej monografie je slovnou hračkou – anglické slovo „weird“ znamenajúce „čudný“, je akronymom znamenajúci: western (západný), educated (vzdelaný), industrialised (industrializovaný), rich (bohatý), democratic (demokratický). Tento termín zaviedol Henrich spolu s kolegami (S. Heine, A. Norenzayan) v roku 2010 a označuje typické vlastnosti populácií, na ktorých boli robené psychologické štúdiá v druhej polovici 20. storočia. Ako zhodnotili autori, závery týchto štúdií, robených takmer výhradne na vysokoškolských študentoch v anglosaských a európskych krajinách, boli prezentované ako univerzálne pre celé ľudstvo – v skutočnosti však ide o špecifikum daných populácií, ktorých psychológia sa od populácií v ostatných častiach sveta odlišuje, často dokonca predstavuje extrémne hodnoty – preto ich označenie ako „tých čudných“. V recenzovanej monografii J. Henrich opisuje vznik WEIRD psychológie, jej rozvoj, a prečo sa nakoniec stala tak úspešnou. Kniha sa skladá zo 14 kapitol, rozdelených do 4 častí.

V prvej časti (kapitoly 1-4) sú opísané základné koncepty a teoretické východiská. Najskôr je opísaná WEIRD psychológia – takíto ľudia sú, o. i., individualistickejší, častejšie cítia hanbu ako vinu, sú pracovitejší, myslia skôr analyticky ako holisticky, viac dôverujú cudzincom, či dokážu byť nestranní voči svojim blízkym. Následne je predstavená kultúra ako dedičný systém, ktorý svojím kumulatívnym charakterom umožnil ľuďom rýchlu a komplexnú adaptáciu na rôzne podmienky, i vznik komplexných sociálnych inštitúcií. Medzi ne

patrila rodina – tá mala po adopcii poľnohospodárstva formu klanovej veľkorodiny založenej na vzájomnej previazanosti všetkých členov rodu (intensive kinship). Produktom kultúrnej evolúcie sú aj náboženstvá, ktoré podporili skupinovú kooperáciu cez božstvá monitorujúce dodržiavanie skupinových pravidiel a, pravdaže, trestajúce previnilcov.

Druhá časť (kapitoly 5-8) je venovaná vzniku WEIRD psychológie. Henrich opisuje, ako na konci staroveku Katolícka cirkev začala presadzovať špecifické pravidlá a zákazy súvisiace s rodinou, Henrichom označené „cirkevný rodinný a sobášny program“. Ten o. i. obsahoval zákazy polygamie, sobášu s pokrvnými príbuznými, nekresťanmi a príbuznými manžela/ky, či presadzovanie súkromného vlastníctva. Týmto programom Cirkev neúmyselne rozbila tradičné kmeňové spoločnosti – sobáš už nebol nástrojom získania spojenectiev a ľudia si museli hľadať partnera mimo svojho domova. Tradičné veľkorodiny boli nahradené nukleárnymi rodinami a zákaz polygamie, adopcie a rozvodov viedol k postupnému vymieraniu rodových línií a uvoľneniu ich majetku. Ako sa neskôr ukáže, práve zákaz sobášov medzi príbuznými bol

Prebal knihy: Henrich, Joseph: *The WEIRDest People in the World. How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous*. Penguin Books 2021. 680 strán. ISBN 978-0-141-97621-1